

7. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. – М.: Русский язык, 1989. – 221с.
8. Кругликов В.Н. Активное обучение в техническом вузе: теория, технология, практика. – Санкт-Петербург, 1998. – 308с.
9. Постернак Н.О. Освітні технології у вищих навчальних закладах освіти.// Безпека життєдіяльності. – №8 – 2005. – с.23.
10. Прадід Ю.Ф. Українське ділове мовлення: Навчальний посібник. – Сімферополь, – 2003. – 204с.

М. Ю. Мартиненко, К. В. Пашивікіна

МОТИВАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В статтє рассматриваются основне аспекты и показатели профессиональной мотивации самостоятельной учебной деятельности студентов высших технических учебных заведений. Определена роль преподавателя в процессе самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: самостоятельная работа, мотивация, готовность к профессиональной деятельности.

The main aspects and points of professional motivation of the technical university students' self-work are determined in this article. The lecturer's functions within students' self-work are defined.

Key words: self-work, motivation, readiness for professional activity.

Сучасна дидактика вищої професійної освіти повинна адекватно реагувати на соціальне замовлення, впроваджувати інноваційні моделі підготовки фахівців, впливаючи безпосередньо на результат – формування творчої особистості фахівця.

У цьому контексті вирішальне значення має запровадження моделі організації самостійної навчальної діяльності студентів, що поєднує в собі мотивацію регулярної активної самостійної роботи студентів, яка формує особистість фахівця, здатного самостійно і творчо працювати в нових професійних умовах з урахуванням технічного і економічного розвитку України.

Самостійна навчальна діяльність має свою структуру. Вона включає такі основні компоненти: 1) мотивацію; 2) навчальні задачі у певних ситуаціях у формі завдання; 3) навчальні дії; 4) контроль, що переходить у самоконтроль; 5) оцінку, що переходить у самооцінку. Кожному із цих компонентів притаманні свої особливості.

В рамках самостійної навчальної діяльності студентів у системі вищої технічної освіти під професійною мотивацією розуміють сукупність чинників і процесів, що відбиваються у свідомості, спонукають і направляють особистість до вивчення майбутньої професійної діяльності.

При цьому під мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб особистості (одержання вищої освіти, саморозвиток, самопізнання, професійний розвиток, підвищення соціального статусу тощо), що задовольняються за допомогою виконання навчальних задач і спонукають до вивчення майбутньої професійної діяльності.

Психологічна та педагогічна стратегії сучасної системи вищої освіти полягає в тому, щоб забезпечити: посилення професійної мотивації і професійної діяльності майбутнього фахівця, стимулювання творчого потенціалу, розвиток інтелектуальних, емоційних, вольових і духовних якостей, диференціацію “Я - концепції”, поглиблене осмислення і переосмислення їм вітчизняного і зарубіжного досвіду, його творче перетворення й адаптацію до нових умов. Це дає нам підставу зробити висновок, що проблема дослідження та формування професійної мотивації особистості студента є актуальною і вимагає певної уваги щодо її змісту для ефективного застосування в процес самостійної навчальної діяльності студентів вищих технічних закладів навчання.

Тому об'єктом дослідження цієї статті є мотивація навчання, а предметом – умови й засоби її реалізації в процесі самостійної навчальної діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів та роль викладача в цьому процесі. Головним завданням даної роботи є: на основі аналізу наукової літератури та стану досліджуваної проблеми в теорії та на практиці визначити зміст мотивації та основні чинники, які впливають на формування професійної мотивації.

Мотивація – це сукупність найрізноманітніших збудників (потреби, мотивів, почуттів, бажань, інтересів та ін.). Це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до виконання будь-якої дії, уведеної в діяльність, визначену цією мотивацією. Поняття мотивація “виступає тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки, який визначає виникнення, спрямування, а також способи здійснення конкретних форм діяльності” [2 С.148].

Поведінка діяльності людини, зокрема студента, визначається одночасно декількома збудниками, які раз у раз домінують. Тому говорять про полімотивованість поведінки, навчальної діяльності, про динаміку мотивації. “...Мотивація учіння складається із ряду спонук (потреби і суть навчання для студентів, його мотиви, емоції, інтереси). Тому становлення мотивації є не просто зростанням позитивного чи посиленням негативного ставлення до навчання, воно характеризується наявністю ускладненої структури мотиваційної сфери, наявністю в ній спонук, появою нових, більш зрілих, інколи протирічних відношень” [2 С.14]. Відповідно, перед викладачем стоїть складне завдання визначити не лише домінуючу спонуку (мотив), але і врахувати всю структуру мотиваційної сфери студента в загальній структурі його навчальної діяльності. Один із провідних дослідників навчальної мотивації В.Апельт

називає такі її види: соціальні, пізнавальні, комунікативні, самореалізації (само актуалізації), мотиви, створені викладачем відносно навчання [7].

Розглядаючи цю сферу А.К.Маркова підкреслює ієрархічність будови. Так, до неї належать: потреба в навчанні, суть навчання, мотив учіння, мета, емоції, ставлення та інтерес. Інтерес визначається “як наслідок, як один із інтегральних проявів складних процесів мотиваційної сфери”, і тут важлива диференціація видів інтересу і ставлення студента до навчання. Інтерес, на думку А.К.Маркової, може бути широким, спланованим, результативним, процесуально-змістовим, навчально-пізнавальним, реформуючим і на вищому рівні перетворюючим інтересом. Ці “види” інтересу можуть співвідноситися з визначеними в дослідженні Н.М.Симонової мотиваційними орієнтаціями. Авторами були виявлені чотири мотиваційні орієнтації (на процес, результат, оцінку викладача і на “запобігання неприємностей”). Поряд з іншими компонентами навчальної мотивації, вони великою мірою визначають напрямки і зміст навчальної діяльності. Авторами встановлено позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій з успішністю студентів. Найтісніше пов'язані з успішністю виявилися орієнтації на процес і на результат, менш тісно – орієнтація “на оцінку викладача”. Зв'язок орієнтації “на запобігання неприємностей” з успішністю слабкий.

Самостійна навчальна діяльність мотивується передовсім внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба “стикається” з предметом діяльності – виробленням узагальненого способу дії – і “опредмечується” в ньому. У той же час вона може спонукатися і різноманітними зовнішніми мотивами – самоутвердження, обов'язку, необхідності, досягнення та ін. Так, на матеріалі дослідження навчальної діяльності студентів було показано, що серед соціогенних, зовнішніх потреб найбільший вплив виявила потреба в досягненні, значення якої полягає у “прагненні людини до покращення результатів своєї діяльності”. Задоволення людини навчанням значною мірою залежить від рівня задоволення цієї потреби. Вона примушує того, кого навчають, більше концентруватися на навчанні і в той же час підвищує його соціальну активність. Суттєвий, але неоднозначний вплив на навчання має потреба у спілкуванні і домінуванні. Проте для організації навчальної діяльності найбільший інтерес складають мотиви інтелектуально-пізнавального плану. Ці мотиви усвідомлені, зрозумілі, реально діючі. Вони усвідомлюються людиною як прагнення до знань, необхідність (потреба) у засвоєнні цих знань, як бажання до розширення світогляду, поглиблення, систематизації знань. Це саме та група мотивів, яка співвідноситься з суто людською, інтелектуальною потребою, що характеризується, на думку Л.І.Божович, позитивним і емоційним потоком та ненаситністю. Скерований подібними мотивами, не зважаючи на втому, час, протестуючи іншим збудникам і факторам, що відволікають, студент наполегливо і зацікавлено працює над навчальним матеріалом, точніше над вирішенням навчальних завдань. За цих умов “найбільший

вплив на академічні успіхи має пізнавальна потреба у поєднанні з високою потребою в досягненнях” [4 С.17].

Інтерес для аналізу мотиваційної сфери студентів викликає і характеристика їх ставлення до навчання. А.К.Маркова визначає три етапи такого ставлення: негативне, нейтральне і позитивне. Автор чітко диференціює останній тип на основі характеру задіяності студентів у навчальному процесі. Знання трьох видів диференційованого позитивного ставлення дуже важливе для управління навчальною діяльністю. Це такі види: “а) позитивне, наявне, активне, ... що означає готовність включитися в учіння, ... б) позитивне, активне, пізнавальне, в) ...позитивне, активне, особистісно-пристрасне, що вказує на включення студента як суб’єкта спілкування, як особистості і члена суспільства ...” [2 С.17.]. Іншими словами, мотиваційна сфера студента як суб’єкта навчальної діяльності або його мотивація не лише багатоконпонентна, а й неоднорідна та різнорівнева. Це ще раз переконує в надзвичайній складності не тільки її формування, але й урахування адекватного аналізу.

Дослідниками також відзначається зв’язок рівня розумового розвитку і розвитку, формування мотиваційної сфери, мотивації студентів. М.В. Матюхіна відзначила, що в процесі психічного розвитку молодшого школяра розвивається і його мотивація. “Високий вихідний рівень розумового розвитку виступає, з одного боку, найважливішою умовою реалізації вихідного рівня мотивації дитини, з іншого – ...формування позитивної мотивації у процесі навчальної діяльності” [3 С.27]. За цих умов устанавлюється пряма залежність між високим рівнем розумового розвитку та “позитивними мотиваційними тенденціями” і навпаки, а також між мотивацією та успішністю навчання з високою і середньою мотивацією.

Встановлено також надзвичайно важливе для організації навчальної самостійної діяльності положення про можливість формування мотивації через цілеспрямованість навчальної самостійної діяльності. У виконаних під керівництвом А.К.Маркової дослідженнях Т.І.Лях [1] і О.А.Чувалової [5] наголошується, що особистісно-значущий смислоутворюючий мотив може бути сформованим, і що цей процес реалізовується в послідовності становлення його характеристик. “Спочатку навчально-пізнавальний мотив починає діяти, далі стає домінуючим і набуває самостійності і лише потім усвідомлюється” [6 С. 20].

Отже, основною умовою мотивації є правильна організація, становлення самої самостійної навчальної діяльності. При цьому саме “діяння”, як показала О.А.Чувалова, краще формується за умови, коли діяльність спрямована на “спосіб” її виконання, а не на її результат, і по-різному проявляється у вікових групах залежно від характеру навчальної ситуації, контролю. Так, ...“чим молодший студент, тим є тіснішою залежність від характеру навчальної ситуації, жорсткості контролю вчителя. Чим молодший студент, тим тісніша залежність формування діяння як першого ступеня навчально-

пізнавального мотиву від обов'язковості ситуації і контролю присутнього викладача" [6].

Викладач бере участь у самостійній діяльності студентів через створення ним мотивів для спонукання студента до самостійної роботи. Під мотивами розуміємо фактори, які діють у навчальному процесі та впливають як на навчальну діяльність, так і на результати навчання. При визначенні мотивів самостійної роботи необхідно враховувати, що до результату відносяться продукти діяльності, отриманий досвід, стан особистості з її внутрішньою потребою до розвитку самостійності. Ще у дослідженнях 80–90-х років підкреслюється особливе місце викладача в процесі навчання. П. І. Підкасистий в 1986 р. визнає зміну цілей діяльності викладача, кажучи про особливості навчального процесу у ВНЗ [177]: "У самому процесі вдосконалення освіти акцент діяльності викладача все більше зміщується з розробки нових методів і форм активізації власної діяльності на стимуляцію (мотивацію) активності студента".

Ми приєднуємося до думки В. М. Вергасова про те, що нова, специфічна роль викладача полягає в тому, щоб активізувати самостійну розумову діяльність студентів, змусити допитливий розум студента діяти, набуваючи знання, але примушувати не насильством, а інтересом, збудженням допитливості.

Ми також вважаємо, що головна задача викладача як керівника полягає в тому, щоб збудити у студентів інтерес до оволодіння певним знанням, підготувати всю необхідну інформацію про предмет вивчення та його роль у професійній діяльності студента, забезпечити його навчально-методичними засобами і допомогти кожному організувати свою навчально-пізнавальну діяльність найраціональнішим для нього чином, забезпечити дійовий і своєчасний контроль за просуванням тих, що навчаються, від незнання до знання. Отже, необхідна переорієнтація процесу викладання з методики повідомлення знань на методику керівництва і організації самостійною пізнавальною діяльністю студентів. Викладання має виконувати посередницьку мотиваційну функцію.

Самостійна робота може здійснюватись як опосередковано, за допомогою використання методичних вказівок, так і безпосередньо під контролем викладача, шляхом проведення консультацій, бесід, колоквиумів. Можна говорити про два види самостійної роботи студентів: аудиторна самостійна робота, що здійснюється під безпосереднім керівництвом викладача на лекціях та лабораторних заняттях, і позааудиторна самостійна робота студентів при їх підготовці до занять, написанні рефератів, курсових і дипломних робіт.

Здійснюючи безпосереднє керівництво самостійною роботою студентів, педагог мотивує їх самостійну роботу шляхом висунення і пояснення навчальних вимог і розвиток пізнавального інтересу при безпосередньому спіл-

куванні зі студентами (стимулювання); організовує контроль (результати, якого можуть слугувати стимулами-мотивами для подальшої самостійної навчальної діяльності) за самостійною роботою студентів і враховує її результати при оцінюванні знань, умінь, навичок; корегує мотивацію, стимулювання, планування, організацію і контроль самостійної роботи студентів в ході аудиторних занять.

Здійснюючи опосередковане керівництво самостійною роботою, викладач мотивує, позааудиторну самостійну роботу за допомогою методичного забезпечення; урізноманітнює самоконтроль виконання завдань; корегує мотивацію, стимулювання, планування, організацію і контроль самостійної роботи студентів шляхом добору методичного забезпечення.

Професійна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму й особистості, тому що тільки на основі її високого рівня формування можливий ефективний розвиток професійної освіченості й культури особистості.

На основі вищезазначеного теоретичного, а також практичного дослідження мотивації самостійної навчальної діяльності студентів було виявлено, що на формування професійної мотивації особистості студента вищого технічного навчального закладу впливають:

- навчальне середовище: фізичні умови самостійної праці (оптимальний для самостійних занять рівень шуму, температура, освітленість тощо), гігієнічні умови, методична та матеріально-технічна база забезпеченості самостійного навчального процесу (підручники, наукова література, навчально-методичні видання, комп'ютерне, технічне оснащення);
- заохочення: винагороди (словесні або у вигляді оцінок та додаткових балів) за результатами самостійного навчання студента;
- соціальне сприйняття: відчуття своєї необхідності для товаришів і викладачів, повага, визнання і схвалення результатів їх самостійної навчальної діяльності; здоровий морально-психологічний клімат в університеті;
- особистісне зростання: можливість для розширення свого навчально-професійного світогляду (факультативи, спецкурси, участь у наукових конференціях, семінарах; підготовка до практичних занять з обраного фаху на підприємстві, в установі); створення перспектив подальшої освіти з обраної професії; ріст відповідальності і впливу; можливість експериментування, творчості, самовиявлення (участь у науково-дослідній роботі, у реалізації інноваційних проєктів);
- приєднаність і особистісна значимість: інформованість про справи, плани, перспективи університету, зацікавленість у особистісному розвитку кожного студенту (планування й організація адміністрацією, колективом викладачів самостійної, наукової-дослідницької діяльності, створення консультування); інтерес і урахування адміністрацією думок студентів;

- інтерес і прагнення до знань: методично правильно організована аудиторна та позааудиторна практична та самостійна навчальна діяльність (використання сучасних форм і методів навчання, постановка навчальних, складних нестандартних задач і цілей, написання рефератів, курсових, творчих робіт та ін.), змагання в навчальній діяльності (атестація, сесія, конкурси тощо).

По суті, завдання вищого навчального закладу полягають в управлінні перерахованими чинниками, які впливають на формування мотивації навчальної діяльності студента взагалі, і самостійної навчальної діяльності зокрема, у забезпеченні необхідних умов для всебічного професійного розвитку особистості, а також у підготовці ефективної адаптації майбутніх фахівців до їх майбутньої професійної діяльності.

У цілому дослідження навчальної мотивації студентів показують недостатній рівень її стихійної сформованості, принципову можливість цілеспрямованого ступінчатого розвитку (враховуючи особливості віку), з переважною орієнтацією студентів на способи виконання діяльності, але не на результат.

Література

1. Лях Т. И. Формирование у школьников личностно значимого учебно-познавательного мотива: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. 19.00.07. – М., 1984. – 27 с.
2. Маркова А. К. Формирование интереса к учению у школьников. – М.: Педагогика, 1986. – 196 с. С.148
3. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников: Автореф. дис. д-ра пед. наук. 13.00.01. – М., 1986. – 39 с.
4. Орлов Ю. М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза: Автореф. дис. д-ра пед. наук. 13.00.01. – М., 1984. – 38 с.
5. Таран Ю. Н., Башкиров В. А., Яковлев Ю. М. Выбор рациональных форм организации самостоятельной работы студентов по результатам анкетирования // Материалы Всесоюзной науч.-метод. конф. «Совершенствование планирования и организации СРС». – Мн., 1998. – С. 21 – 24.
6. Чувалова О. А. Формирование действенности мотивации учения школьников: Автореф. дис. канд. психол. наук. 19.00.07. – М., 1986. – 25 с.
7. Юдин Э. Г. Системный подход и принципы деятельности. – М.: Наука, 1978. – 391 с.